

הרב נחום גרינוואלד

תפילה קצרה או ארוכה בעולם החסידות

התפילה והחסידות

אחד הסימנים הבולטים שבהם ניכרה החסידות כתנועה מחודשת הוא היחס המיוחד שלה לעבודת התפילה. יחסם של החסידים לתפילה יש לו ריבוי פנים, מקביעת נוסח לפי האריז"ל, ייסוד מנינים חדשים, הכנסת משמעות חדשות במהות התפילה ומטרתה, איחור התפילה מחמת הכנות, ועד לתפילה בקול רעש ותנועות הגוף מתוך התלהבות גדולה, סגנון שרווח היום בקרב רוב ישראל, אך הי' זר וחרגי בעת ההיא. הדברים המנויים לעיל, נזכרו כמאפיינים בולטים ומגדירים של תנועת החסידות בכל כתבי הפולמוס של מתנגדי החסידות¹, מלבד משמעות התפילה - שהינה מהדברים הפנימיים הסמויים מהעין הבלתי בוחנת.

אין ספק שהתפילה הינה לב לבה של החסידות מיסודו של הבעש"ט, ויש לשער, שכל השינויים דלעיל הם ביטויים של מרכזיות התפילה בעולם החסידות. די לעיין בספר "צוואת הריב"ש" (מהספרים הראשונים שליקטו את דברי הבעש"ט) ומיד אנו מקבלים תמונה ברורה על מקומה המרכזי של תפילה בחסידות. בצוואת הריב"ש² נאמר, שעיקר מעלת הבעש"ט היתה בגלל תפילה: "הנשמה אמרה להרב שמה שזכה שנתגלו אליו הדברים העליונים לא מפני שלימד הרבה מש"ס ופוסקים הרבה רק משום תפילה שהיה מתפלל תמיד בכוונה גדולה ומשם זכה למעלה עליונה"³. ועל התמסרות עצומה בעת תפילה נאמר

1. ראה לגבי שינויי נוסח בספר "חסידים ומתנגדים" ח"א עמ' 45 והנסמן שם. ביחס לתפילה בקול רם ובהעויות משונות ראה שם עמ' 4 הערה 7 ובמצוין שם. וראה שם לגבי איחור תפילה עמ' 8 הערה 9 ובמצוין שם. אולם לגבי איחור תפילה יש לציין, שהבעש"ט הקפיד להתפלל ותיקין, כמובא בצוואת הריב"ש סי' טז: "יזהר להיות התפילה בין בקיץ בין בחורף קודם הנץ החמה... ובע"ש היה מדקדק גדול ע"ז ולפעמים כשהיה עת שלא היה לו מנין היה מתפלל ביחיד". ראה ויכוחא רבא - מצרף העבודה ויכוח שני אות יד: "ומה שאמרת שמאחרים זמן התפילה... הראש לכל הצדיקים היא ר"י בעש"ט זיעא"א היה מתפלל עם הנץ החמה וכן תלמידו אחריו הרב המגיד מו"ה דוב בער ממעזריטש זיעא"א ברוב פעמים ועכ"פ כשהיה אונס מחמת חולי גדול אעפ"כ לא הי' מאחר הזמן תפילה של צבור גם הצדיקים שבזמנינו הרוב מהם ראיתי שאינם מאחרים זמן התפילה רק צדיקים פרטיים כמו הרב הצדיק המפורסם ר' מיכל זלאטשיבר זיעא"א והרב הגאון אדמו"ר הצדיק מו"ה לוי יצחק נ"י הם מאחרים זמן התפילה וסומכין על ק"ש קטנה שבקרבת שקורין בהשכמה".

2. מהדורת קה"ת, אות מא עמ' 12.

3. מן הראוי להשוות זה לדברי האריז"ל על השגותיו. בספר חרדים (הקדמה למצות פ"ד תנאי רביעי): "וכן גילה הרב החסיד המקובל מוהר"ר יצחק אשכנזי זצ"ל לאיש סודו שכל מה שהשיג שנפתחו שערי החכמה ורוח הקדש בשכר שהיה שמח בעשיית כל מצוה שמחה גדולה לאין תכלית".

שם⁴: "יחשוב קודם התפלה שהוא מוכן למות באותה התפלה מחמת הכוונה, ויש מכוונים כ"כ עד שפעמים בטבע היה יכול למות בב' או בג' תיבות שאומר לפניו יתברך".

בשבחי הבעש"ט אף מתוארת תפילתו של הבעש"ט בצורה המדגימה את עבודתו עד למסירת נפש⁵: "נתרעד הבעש"ט רעה גדולה והיה רועד והולך כדרכו לרעוד בתפלתו תמיד ומי שראה אותו בשעת התפלה ראה הרעה שלו... הבעש"ט עומד במקומו ורועד ואינו הולך אל התיבה ובא החסיד רבי וואלף קוצעס והציץ בפניו והנה בוערת כלפידים ועיניו בולטות ועיניו פתוחות ועומדים בלי תנועה כמו גוסס ח"ו"⁶.

משמעויות בתפלה לפי החסידות

תקצר היריעה מלמצות את מהות התפלה לפי החסידות, אך עיון בכתבי החסידות הראשונים מגלה באופן כללי ותמציתי מאד כמה משמעויות והבנות יסודיות במהותה של תפלה לפי החסידות.

א. דרישה שהתפלה לא תהי' בקשה עבור האדם עצמו אלא עבור חסרון השכינה. יסוד זה חוזר על עצמו ברוב ספרי הדורות הראשונים של החסידות בשם הבעש"ט או המגיד ממעזריטש⁷.

ב. דביקות באותיות עצמן. רעיון זה יסודו בתורת הבעש"ט הידועה על הפסוק "בא אל התיבה", שיש להיכנס לתוך תיבות התפלה עצמן, וזו עצמה היא כוונת התפלה. רעיון זה חוזר עצמו גם במקורות הראשונים כאחד היסודות בעבודת התפלה לפי החסידות⁸.

4. שם אות מב. וראה שם אות לה, אות נז.

5. מהדורת רובינשטיין, עמ' 85 אות יח.

6. ראה שם בהמשך עוד תיאורים על תפילת הבעש"ט שהרעידה את הסביבה.

7. ראה מה שצינתי ב"היכל הבעש"ט" גליון ה עמ' לג אות ז' בפנים ובהערות. ועליהם יש להוסיף ל'אור המאיר' מהדורת תשנ"ה עמ' רנ"ג רמזי ר"ה. 'יד אבי שלום' (מהדורת אשדוד תשס"ג) עמ' פ"ג: 'וכן נמצא כמה פעמים שענין התפלה איננו לבקש טובתו כ"א לבקש מהשי"ת שיתגלה אלוהותו בכל פרט והיינו שמבקש צרכי אדם בני אדם כמו למשל שיהיה לו רפואה... שיהיה בזה התגלות אלקות".

וכעת שמתי לב לספר 'חסד לאברהם' (אזולאי) מעין השני נהר מד שנראה שדבריו שם מהווים מקור לרעיון זה ולרעיון האותיות שבתפלה עיי"ש.

אולם עיין במ"ש בס' מאמרי אדה"ז הקצרים עמ' תק"פ: "התפלה שאנו מתפללים בימים נוראים... ע"י שמדבקים האותיות והדבורים בלב ובהתלהבות ע"י מה שמתפלל על דבריו הנצרכים אף שלכאורה מובן מהזהר דאינון צווחין ככלבא, אמנם מחמת הצטרפותם מדברים בהתלהבות ומשימין א"ע בדבורם ובהאותיות והם חלק אלוה ממעל באמת ומחמת שמדבק האותיות נתעטף בהם הש"י". [השווה גם תיווכו של אדמו"ר מליובאוויטש זצוקלל"ה בין צד הפשוט של התפלה - בקשת צרכיו, לבין צד החסידי בקשה עבור השכינה, לקו"ש ח"ט ר"ה-ו' תשרי. חכ"ג מטו"מ-מנ"א] ואכמ"ל.

8. ראה 'היכל הבעש"ט', שם עמ' לד אות ח ובהערות.

ג. 'התבוננות' בעת התפלה, ושסדר התפלה ותוכנו מהווה שלבים שונים של מחשבה כיצד הקב"ה קרוב לאדם והאדם יכול להתקרב אליו. לפי זה כל חלקי התפלה, לפי החטיבות השונות שבה, מתפרשים כדרגות שונות של קירוב ושל אהבת הקב"ה לישראל ואהבת ישראל לקב"ה. בגלל קירוב זה האדם מקריב את נפשו הבהמית לקב"ה, ולכן התפלה היא במקום קרבן. במובן מסויים התפלה הופכת כקיום מצות אהבת ה'. תפלה כזו משפיעה על האדם במשך כל היום שיכול לכפות את יצרו. הבנה זו בתפלה ניתן למצוא בעיקר בכתבי אדה"ז בעל התניא כרעיון עיקרי בתפלה אף לאדם בינוני.⁹

ד. בספרי חסידות מוצאים אנו מושג של 'מוחין' ביחס לתפלה¹⁰. במדה רבה הרי זה מושג יסודי אצל חסידים רבים, שאינם יכולים להתפלל טרם יש להם המוחין לתפלה ומכאן נובע איחוד התפלה והכנת התפלה המכינה את הלב ואת המוח. ממשמעות הספרים המביאים הענין בלי הסברה יתירה, נראה שכוונת המושג היא התייחדות והתעצמות תוך חוויות התפעלות והתלהבות עם מלות התפלה.

ה. ראשית העבודה שבתפלה היא בעיית ה'מחשבות זרות' הנופלות במוחו של אדם בעת התפלה. בעי' זו עתיקה מאד ואנו מוצאים עוד בגמרא התייחסות לענין זה, וכן בספרי מוסר קדומים¹¹. אולם בחסידות קיבל נושא זה דגש מיוחד, וצדיקי החסידות עסקו בטיפול בענין זה לפי דרכיהם. כך גם ניתן לראות מ'שבחי הבעש"ט'¹²: "שמעתי מר' נחמן

9. כל ספרי בעל התניא מלאים מזה. החל מתניא פי"ב ופמ"ט, ובמדה רבה חלק גדול (או אולי רובו) מדרושי הלקו"ת סובבים סביב ציר זה החוזר על עצמו כיסוד התווך של המאמר. לשם דוגמה אופיינית אקראית עיין דרושי ד"ה כי תצא בלקו"ת פ' תצא. [דרוש הראשון נדפס זה עתה בסידרת חסידות מבוארת. המערכת]. וכהנה רבות מאד.

10. ראה לדוגמא תולדות יעקב יוסף תזריע: "שמעתי ממורי כי יש שצריך להתחזק תחלה קודם התפלה כדי שיהיו לו מוחין להתפלל בלי מחשבה זרה על כל פנים או בדביקות...". וכן בדברי 'אור המאיר' רמזי בלק (מהדורת שתנ"ה עמ' קכז): "עתה בדורותינו שנתמעטו הלבבות ואין אתנו יודע עד מה איכות הכוונות על ברורה להשוות מדותיו בהתעוררות והתלהבות בתפלה ממש שוה בדומה אחד אל כוונת התפלה כל אחד במקומה הראוי לה לפעמים מעורר לבו בקרבו בהתלהבות גדול כמעט כלות הנפש שאינו מרגיש בעולם שום תנועה ומקושר עם רמ"ח אבריו ושס"ה גידיו אליו יתברך וידע נאמנה שאז הוא עיקר היחוד הראוי להיות בפסוק שמע ישראל מתרמי לו עתה תיכף בהתחלת התפלה בבואו לפסוק שמע ישראל כבר כלה ונפסק אותן המוחין והכל מי שרוצה לגשת אל עבודה שבלב זו תפלה יהא לבו תמים עם ה' להתבונן המעוז שכלו וירגיש במוחין באיזה מקום של התפלה הן בתחלה או באמצע או בסוף כשנופלת התלהבות והתעוררות בעוצם ובחוזק להוציא דבורים בדחילו ורחימו...". [וראה גם דברי אדה"ז ספר התניא פרק י"ב: שעת מוחין דגדלות למעלה וגם למטה היא שעת הכושר לכל אדם שאז מקשר חב"ד שלו לה' להעמיק דעתו בגדולת א"ס ב"ה]. וראה עוד לעיל בהערה 7 מדברי 'יד אבי שלום' וכהנה רבות.

11. ראה לדוגמא ספר 'עמודי שש' לבעל כלי יקר עמוד העבודה פרק ז: "וחוץ למקומו זהו פיגול התפלה כשעומד בב"ה ומהרהר בעסקיו או בדברי הבאי ומחשבתו משוטטת חוץ לב"ה בכל רחובות קריה ובכל קצוי ארץ וים רחוקים כי הוא עומד כאן ומחשבתו מפוזרת חוץ אל המקום אשר הוא עומד בו".

12. מהדורת ראובן מס עמ' 50 אות צו.

מהארדענקא שאמר כשהייתי חסיד גדול הלכתי בכל יום למקוה קרה שבדור זה לא יוכל לסבול שום אדם מקוה כזו... ואעפ"כ לא הייתי יכול לפטור מן מחשבות זרות עד שהוכרחת לחכמת הבעש"ט¹³.

יחד עם זאת קשה מאד להגדיר במדויק כיצד עוסקים במציאות בעבודת התפלה לפי החסידות. ובמיוחד קשה לברר את צורת היישום של עבודת התפלה לפועל לפי החסידות. אנו מוצאים סתירות רבות בעריכת התפלה בפועל בין חצר לחצר ובין עדה לעדה. יש הדורשים התבוננות ויש הדורשים כוונות הקבלה, יש הדורשים ניגון ויש הדורשים אמירה, יש הדורשים התלהבות גדולה ויש הדורשים איפוק, יש הדורשים צעקה ויש הדורשים לחש, יש הדורשים אריכות התפלה ויש הדורשים מהירות התפלה.

בוודאי על פרטים אלה שקדו צדיקים גדולים שלפי מצב צאן מרעיתם הגדירו וגיבשו סדר של תפלה המתאים לפי מהות הקבוצה והאישיות של המתפללים, שהרי ידוע מגדולי החסידות שהתאמת משמעות התפלה למהות המתפלל זה עצמו הוא חלק גדול ממשמעות התפלה, שהאדם ותפלתו יתאחדו ויזדהו בלי מחיצה מבלדת. ומכאן ההבדלים הגדולים.

כל נושא מהנושאים המנויים לעיל אכן זקוק לבירור מיוחד. מאמר זה יתמקד בנושא אריכות התפלה וקיצורה, נושא שתפס מקום חשוב בחסידות, ואף נראה שהתפתח במיוחד בעולמה. ברור ששאלה זו תלויה בהדגשת התפלה ובמשמעותה ודרכי עבודתה לפי המשמעויות שהובאו לעיל. ואכן להלן יתברר במה הן תלויות ובמה הן קשורות.

אריכות התפלה מצד כוונות האריז"ל

בדרך כלל במאתיים השנים שלפני התגלות החסידות, ועם התפשטות כוונות התפלה על פי קבלת האריז"ל, נתפסה אריכות התפלה כקשורה לכוונות האריז"ל. וכאשר אדם האריך בתפלתו ה' מובן שאריכות התפלה קשורה באורח בלעדי לכוונות שהוא מכוון בשעתה. וכך מתברר מהמקורות שנביא להלן, המזכירים את הדבר במפורש.

בספר 'קב הישר', ספר הספוג ברוח הקבלה של האריז"ל, כותב¹⁴: "וצריך האדם להיזהר אף שהוא יודע לכוון הכוונות של תפילה ע"פ הקבלה מ"מ הוא איסור גמור להתפלל באריכות בשעה שהציבור מתפלל רק יתפלל תפלתו כפשוטו... וזהו קבלה בידי מי שמאריך בתפלתו יותר מהציבור על כרחך הוא עושה לשם יוהרא ע"כ אין תפילתו נשמעת. וכן

13. וענין זה קשור גם עם תורת "העלאת המחשבות זרות" שספרי החסידות הראשונים מלאים מזה. וראה גם 'דברי משה' להרה"ק ר' משה מדאלינא פר' לך לך (עמ' נז במהדורת נחלת צבי): "ואני בעצמי שמעתי מפיו קדשו ז"ל בזה הלשון צריך להתחכם הרבה בענין המחשבות זרות אשר באים לאדם בעומדו בתפלה כי המה כוחותיו ממש אשר באים אליו לתקנו". על כל הנ"ל ראה בארוכה בספר בעש"ט על התורה לפרשת נח מאות טו ואילך, ושם הובא חומר רב מדברי הבעש"ט בנושא זה ובשאר הנושאים [וראה תניא פרק כח].

14. פרק ק מהדורה מנוקדת.

ראיתי להגאון אבי מוהר"ר אהרן שמואל קאיינדבור ז"ל וגם לשארי רבותיי שהיו מתפללין ולא היה מאריכין כלל בתפלה והיה מלעיגים על שאר רבנים שהיו מאריכים בתפלה יותר מדאי וכל מי שיראת אלקים בלבו צריך להיות תמים תהיה עם ה' אל-ה-יו ולהיות נקי מהאלקים ומישראל כדי שלא יאמרו הבריות זהו חסיד שוטה שמאריך בתפלתו¹⁵.

רבי ברכיה בירך השני, בספרו 'זרע ברך שלישי' על מס' ברכות¹⁶, מתאר מקרה של מאריך בתפלה, וברור אצלו שזהו בגלל הכוונות: "פעם אחת באתי לקהילה אחת במדינת פולין והיה שם רב באותו עיר שהיה מאריך בקריאת שמע ובשמונה עשרה יותר משעה אחת אחר שגמרו הציבור י"ח ברכות והיה כל הקהל ממתין עליו עד שסיים עושה שלום, וכמו שכתבו המוכיחים על מה שאמרו על שלשה דברים העולם העומד ואחד מהם אמת ושלום שהיא ע"ד הלצה שהעולם עומד עד שסיים הרב עושה שלום ואמת בסוף קריאת שמע, ושאלתי לאחד מבני הקהילה למה מאריך הרב שלכם כל כך הי"ח ברכות ובקריאת שמע, והשיב לי שמתפלל בכוונות השמות הקדושים כנכתב בסידור של המקובל רבי איציק לוריא ושל"ה ז"ל. אחר כן הלכתי להרב וראיתי שקיבל מתנות משובים ומבעלי כפרים ומבני העיר הסרים למשמעותו ותמהתי עליו שעובר על הפסוק ויבטחו בך יודעי שמך שלא ליהנות מבשר ודם שום פרוטה מאחר שמאריך בתפילת י"ח ובקריאת שמע ועל כרחך צריך לומר שידוע שמות הקדושים דאם אינו יודע השמות למה מאריך בתפילת י"ח ובקריאת שמע ושאלתי ואין פותר לי".

כדוגמה בולטת ישמשו דברי הגאון המקובל רבי אריה ליב עפשטיין רבה של קעניגשטיין בעל ה'פרדס' בהקדמת סידורו ובהתכתבותו עם הגאון רבי יונתן אייבשיץ זי"ע. בהקדמתו לסידור האריז"ל שהדפיס בשנת תקכ"ה¹⁷, הוא מבין בפשטות את דברי הגמרא על חסידים הראשונים שהכוונה היא על אריכות התפלה הבאה בגלל כוונות על פי הקבלה:

"כבר הקדמתי... פירוש מה שאמרו בגמ' ברכות (לב, ב) שהחסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת ומתפללים שעה אחת וחוזרים שעה אחת שהעיקר הוא כמו בדור הזה לפי קבלתנו מהאר"י זצלה"ה על תפילת שחרית אבל בתפילת מנחה לפי קבלתנו וכן תפילת ערבית אין אתנו יודע על מה היא השהיה שלפניהם ולאחריהם שיתארך שעה שלימה מהכ"ד שעות ביום. וכן התפילות אינם ארוכים זמן שעה שלימה אף עם כוונות השמות עד כי יערה עלינו רוח הקדש ממרום".

15. ומעניין להביא חווייה אישית על תפלה של חסיד שמתאר שם: "ופעם קרה לי שלא היה לי שום השתוקקות להתפלל והלכתי אנה ואנה ארוכות וקצרות בהתבוננות התפלה להמשיך מוחין להתפלה ולא עלתה לי עדי עליה על רעיוני קבלת מ"ע של ואהבת לרעך כמוך... ובהתלהבות גדול התפללתי אז...".

16. מהדורת ברוקלין תשס"ב עמ' תו. (נדפס לראשונה בפרנקפורט תצ"א).

17. בשעתו נדפס רק חלק קטן של הסידור. לאחרונה נדפס הסידור בצילום כת"י בהוצאת אהבת שלום, ירושלים תשמ"ו. ההקדמה היא שם בעמ' 47, והשקו"ט עם רי"א הם בעמ' 44.

ובמכתבו אל רבי יונתן אייבשיץ הוא כותב: "ואחת קטנה...בהיות ששמעתי שרום הוד פאר מעלתו מאריך בתפילת שחרית דר"ה כמעט עד קריאת התורה והוא מחמת כוונת התפלה דש"ע שנתרבו הכוונות בפסוק אדני שפתי תפתח וכוונת הרי"ו שבברכה ראשונה מלבד שאר כוונת התפלה כמבואר בכהאר"י זלה"ה ובספר משנת חסידים....ובחול הגידו לי בשמו שאין מאריך בתפלתו (אף שיש בהם די והותר להאריך בו בכוונות מה גם שיש בהם כוונות ק"ש...) ואמרתי שבוודאי הוא מחמת טרדות הלימוד וטרדא דציבורא אינו מאריך בחול וגם האי גברא בההוא פחדא יתיב אף שסידרתי סידור ע"פ משנת חסידים בקצור נמרץ אעפ"כ עדיין א"א לצאת ידי חובה בכן בקשתי מרום הוד פאר מעלתו הרמה הודיענו נא את דרכיך ואדע להתנהג כמוהו כמוני ותאמר ידעתך בש"ס בשמות הקדושים אשר ע"פ זוה"ק המה מוקדמים לתורה ולש"ד [=לשאר דברים] לכוין בהם. אבל ההכרח וכו' כי מחמת טרדת הלימוד והציבור א"א לכוין היטב ופן ח"ו אהי' זריז ונפסד".

על כך ענה הגאון: "ומ"ש מחמת כוונת התפלה, האמת אתו כי בשביל ביטול תורה וגם רבו הטרדות טרם בואי לבית הכנסת ובצאתי עד שאני צריך חיזוק גדול ורחמי השמים לבל יתבלבל כוונתי בתפלה ואין לנו כח לשהות שעה אחת ולכוון דעתו בצורת עליונים ולחבר מחשבתו ולדבק נפשו בזה ולכן סדרתי לעצמי הכוונות בקצרה לפי האר"י ז"ל וזוה"ק כדי שלא יהיה כ"כ ארוך, אך מ"מ אין כ"כ בקצרה אשר על הרוב הצבור אומרים קדיש של עלינו ואני עדיין בעמידה זו תפלה. ואם כי ילעגו עלי וצחקו צעירים אני מנעלבים בזה. וזה חלקי מכל עמלי שעה זו שאני עומד לפני שומע תפלה וכוונתי רצויה לפי סדר השתלשלות ושליבות המרכבה".

אריכות התפלה החבדי"ת מצד התבוננות

באופן כללי הרי בעולם החסידות, בעוד שמבחינה רעיונית פנימיות התפלה אכן מיוסדת על כוונות האריז"ל, מכל מקום למעשה, הדרך לכוין את כוונות האריז"ל בתפלה היתה שייכת ליחיד סגולה בלבד ולא היוותה חלק מחווית התפלה החסידית האישית. בוודאי שצדיקים הגדולים כווננו כוונות האריז"ל, אך יש ואף צדיקים בעצמם אמרו שלא כווננו כוונות אריז"ל¹⁸, ואכן כוונות האריז"ל לא נקבעו בדרך כלל כחלק ממסגרת עבודת התפלה החסידית.

למרות זאת, מצינו בחסידות תפלה באריכות גדולה. אריכות זו שאינה קשורה לכוונות מבוססת על דרישת ההתבוננות שהבאנו לעיל. כאמור לעיל, לפי המבואר בחסידות חב"ד במיוחד, הרי הדרך להגיע לדביקות ולאהבת ה' ולהכנעת היצר, על האדם להתבונן בכל

18. ראה 'יושר דברי אמת' להרה"ק רבי משולם פייביש מזבאריזא סי' מג: "אעפ"י שבילדותי למדתי קצת כוונות אבל איני מכוין בהם כלל כי עיקר הכוונה שבירת הלב... ואהבה ויראה ותמימות וניצוח ואם היינו זוכים לזה בניקל היינו יכולים לכוין כל כוונת אריז"ל".

מלה ומלה בתפלתו ובאמצעות התבוננות זו ובמערכת עיונית שלמה, יכול האדם לגעת ולחוש קצת מנוכחות הקב"ה בעולם החומרי והגשמי.

במקום אחד קובע רבינו הזקן בעל התניא, שדרך זו להתבוננות הזו היא הדרך היחידה שקיבלו כולם מרבתי, וכך כותב במכתבו¹⁹: "כדי להיות יראת ה' צריך להעמיק דעתו ולהתבונן כו' וכמ"ש בלקוטי אמרים [ראה ח"א פ"ג ועוד] וכידוע לכל בכל מדינות וואלין ואקריינא לכל מי שהריח תורה מדרך הבעש"ט ז"ל ותלמידיו שהביאור למ"ש בזה"ק דבינה היא אם הבנים הם אהבה ויראה ויראה נקראת נוקבא כמ"ש אשה יראת ה' ואהבה נק' זכר כמ"ש זכר חסדו והמולדת אותם הוא ההתבוננות בעומק הדעת בגדולת ה' כל חד לפום שיעורא דילי' וכמו שאי אפשר להוליד בנים בלא אם כך אי אפשר להיות ירא אלקים בלא התבוננות ויפה כיון במכתבו דשנת תקס"א לכללות אנ"ש ובפרט בענין ההתבוננות"²⁰.

ואכן למעשה הוא קובע במפורש באגרת הנודעת²¹, שזמן התפלה הרגיל צריך להיות לא פחות משעה וחצי: "ועתה הפעם הנני יוסיף שנית ידי בתוספות..בקשה כפולה שטוחה ופרושה לפני כל אנשי שלומים הקרובים והרחוקים לקיים עליהם שכל ימי החול לא ירדו לפני התיבה הבעלי עסקים שאין להם פנאי... רק אותם שיש להם פנאי... שיכולים להאריך בתפילת השחר ערך שעה ומחצה לפחות כל ימות החול מהם יהיה היורד לפני התיבה". ובמקום אחר²² אף מפרש אורך פסוקי דזמרא "ולכן היו שוהים בפסוקי דזמרא חצי שעה ומי שמוחו מגושם יותר צריך יותר ויותר להתבונן ולהעמיק בו זמן רב". ובנוסף אחר אף מצינו במקום חצי שעה "לפחות שעה" על פסוקי דזמרא.

נראה, שאריכות התפלה בין החסידים, שארכה לפעמים שעות רבות, התנגשה בחריפות עם הגישה שרווחה בימים ההם בליטא במיוחד, שאף יסודה בגמרא עצמה (שבת י'), שתפלה הינה חיי שעה ותורה חיי עולם וממילא יש לקצר את התפלה ולהתמקד רק בתורה. יתירה מזו, בימי חכמי התלמוד כמעט ולא מצינו אריכות בתפלה כפי דרישת החסידות, הכיצד? אי לכן מצינו בכתבי רבינו הזקן בדרושו הרבים שמתמודד פעמים

19. 'אגרות קדש אדה"ז' ח"א סי' נא עמ' קכד.

20. ראה מאמרי ב'היכל הבעש"ט' גליון ז' עמ' נה, מה שהארכתי בנקודה זו. והמצויין שם.

21. 'אגרת הקדש' סי' א (תניא עמ' קג). על זמן תפלת רבינו זקן עצמו ראה 'תורת שלום' לאדמו"ר הרש"ב נ"ע (עמ' 13 וראה שם עמ' 171): "אדמו"ר הזקן הי' מתפלל כל יום שעתיים חצי שעה לפני ברוך שאמר, שעה מברוך שאמר עד אחרי שמו"ע, וחצי שעה שיורי התפלה. ומאידך ראה ב'בית רבי' ח"א עמ' 78: "שמענו מאחד מהרבנים נכדי רבינו נ"ע, שרבינו... הי' דרכו כך שהי' מתפלל עד שעה ב' אחר חצי היום". וצ"ע האם התחיל אחרי חצות? מאידך, ראה בספר 'המשפיע', זכרונות הרז"ה, עמ' קכו: "סיפר לי הנ"ל [הרד"ץ חן שיחי'] ששמע מאביו הרר"פ [ר' פרץ] שהוא שמע מאדמו"ר הצמח צדק נ"ע... שמנהגו של אדמו"ר הזקן הי' שבכל יום הי' מתחיל להתפלל בשעה שביעית ושלושה רבעי בלא ישונה כמו שמביט על מורה שעות". וצ"ע נכונות שמועת הבי"ר.

22. 'מאמרי אדה"ז הקצרים' עמ' ת"ד, ועיין בהערה שם לנוסח אחר.

רבות עם שאלה זו. רבינו מבחין בדרך כלל הבחנה יסודית ועקרונית, החוזרת על עצמה במאמרים רבים, בין זמן התנאים ואמוראים שהם היו קדושים ולא היו זקוקים להאריך בתפלה ולהתבונן בכדי להגיע לאהבת ה', לבין דורות אלו הנחותים ושקועים בחמרנות, הזקוקים לזמן רב להתבונן ולתפלה בכדי להגיע לידי חוויה רוחנית ואהבת ה'²³.

מלבד זאת הרי ה"מתח" בין חובת התפלה לבין חובת התורה הינו יסוד מרכזי בחסידות רבינו. בדרושים רבים קיים דיון ער ומתמיד בין שני דברים אלו²⁴ (כמו כן יש לציין, שקיים בדרושי רבינו דיון רחב בניגוד בין חובת הלימוד לחובת קיום המצות, שאכמ"ל).

23. ראה 'קונטרס אחרון לתניא' ד"ה וצדקה (תניא עמ' קסב). ראה לקו"ת ואתחנן עמ' יב, ב. 'מאמרי אדה"ז מארז"ל' עמ' נו, שם עמ' תלו. ראה עוד לקו"ת פר' תצא עמ' לח, ב. ולפעמים מחלק חילוק זה בין בית מקדש ראשון לשני, ראה לקו"ת פר' בהעלותך, עמ' לב, ג. וב'תורה אור' פר' בראשית לגבי ברכות בעמ' ו, א.

24. ראה לשם דוגמא, 'מאמרי אדה"ז ענינים' עמ' תלה ועמ' תל"ט. וראה מצוין שם בעמ' תקפט בערך תורה ותפלה. וראה הל' ת"ת לאדה"ז פרק ד ה"ה בענין דביקות בתפלה לעומת לימוד התורה, ושם מסייג את הדברים בתנאי שכבר למדו כל התורה. והשווה ספר מאמרים הקצרים ע' שי: "ולמעשה לבינונים בתחילה צריך לידיעות התורה כולה ולמצות והגית וגם צריכים ליתן עת קבוע לבחי' האהבה כי לבינונים האהבה גבוה מבחי' לימודים". ומעניין שדיון דומה מצינו בהקדמת הרא"ל עפשטיין לסידור (שהבאנו קטע בפנים לעיל): "ודייקו בגמרא הקדושה מתוך שחסידיהם הם תורתן משתמרת ופירש"י בתוך לבם שאין תלמודם משתכח דייקא משמע דקאי על חסידים שלמדו כל התורה כלה דוגמת מה שאמרו במנחות (צט, ב) ... כגון אני שלמדתי כל התורה כלה ע"ש. לגוף הענין על דביקות לעומת תורה...". דהיינו שרק מי שיודע כל התורה מותר לו להתפלל באריכות. [והכוונה אריכות על פי כוונות עיי"ש].

ויש לציין שלמקור דבר זה ציין רבינו לחרדים ושל"ה. וב'חרדים' פרק ס"ה (מצות התשובה) כתב: "תקנה אחת מצאתי בתוך ספרי המקובל האלקי חסידא קדישא הרב רבי יצחק לוריא אשכנזי ז"ל בספר אחד כתיבת יד נקרא בית מדות איננו אותו ספר בית מדות שהוא בדפוס שם מצאתי כתוב "כל מה שתמצא בדברי הראשונים תוכחות על עוון סגופים ויסורין קשין... לא נזכרו אלא למי שאין עמלו בתורה אבל מי שתורתו אומנתו ויודע דעת ויראת ה' זאת תקנתו לא יחלש ולא יתבטל מלמודו אך יום אחד מן השבוע יתרחק מבני אדם ויתבודד בינו לבין קונו ותתקשר מחשבתו בו כאלו כבר עומד לפניו ביום הדין... וגם בכמה חיבורים מהראשונים נמצא שהתבודדות והפרישות והדבקות היו נוהגים בה חסידי ישראל היינו שבהיותם לבדם מפרישים מדעתם עניני העולם ומקשרים מחשבותם עם אדון הכל וכך לימד מהר"י המקובל הנזכר שזה מועיל לנפש שבעתים מהלימוד". בשל"ה מסכת יומא הלכות תשובה בביאור מלת לעשותך, מצטט דברי החרדים כהויותם.

וראה 'מעבר יבק' (קרבן תענית פ"א), שם מביא את תוכן הענין בהוספות משלו: "נמצא כתוב בשם המקובל האלקי חסידא קדישא הרב רבי יצחק לוריא אשכנזי כל מה שתמצא בדברי הראשונים תוכחות על עוונות סגופים ויסורים קשים... לא נזכרו אלא למי שאין עמלו בתורה אבל מי שתורתו אומנתו ויודע דעת ויראת ה' זאת היא תקנתו לא יחלש ולא יבטל מלמודו כי התורה היא אש ומים המוציאה לרויה האדם העוסק בה והיא תבלין נגד יצר הרע... והיא תושיה לכחות חומריות והיא כיון המשמח ודבש הממתיק וחלב המלבין ושמן המצחצח לנפש רוח ונשמה... ומצינו כמה חסידים שהיו בוררים להם ימים מיוחדים ולא היו רוצים לראות שום אדם אלא מתפללים וקוראים כל היום לעצמם... אך עצת זו ישפר עליה יום אחד מהשבוע יתרחק מבני אדם ויתבודד בינו לבין קונו ותתקשר מחשבתו בו כאילו כבר עמד לפניו ביום הדין... וכמה היה מזרז על זה החכם מורי כמוהר"ר ישראל סרוק זצ"ל בשם רבותיו... וכתב בעל החרדים ובכמה חיבורים הראשונים נמצא

בין תפלה לתורה

על מתח זה ניתן ללמוד ממאמר אדמו"ר הזקן משנת תקס"ג²⁵: "להבין שורש הטעם למה אין הקטרוג מצוי כמו שמצוי על התפלה. [שכל הקטרוגים הם על תפלה דוקא] להיות כי התורה למעלה מעה"ד טו"ר שהוא עץ חיים כו' [בחי' המשכה מלמעלה למטה] אבל התפלה במל' שהוא שרש עה"ד טו"ר כו' [היא בחי' העלאה מלמטה למעלה אליו ית']... ועד"ז יובן שהתפלה הוא עליות הנשמות שיתקרבו למעלה מצד עצמו יתקנא הנח"ש

שבהתבודדות והפרישות והדבקות היו נוהגים בו חסידים יע"ש ולמד מהר"י מקובל הנ"ל שזה מועיל לנפש **שבעתיים מהלימוד**.

[הרעיון הובא גם ב'צוואת הריב"ש' אות כט: "וכשלומד צריך לנוח מעט בכל שעה כדי לדבק עצמו בו ית' ואעפ"כ צריך ללמוד אעפ"י שבעת הלימוד א"א לדבק עצמו בו ית' מ"מ צריך ללמוד שהתורה מצחצחת נשמתו" (לשון זו ("מצחצחת נשמתו") דומה קצת ללשון המעבר יבק "ושמן המצחצח לנפש רוח ונשמה"). אולם יש לציין שבסימן זה שבצוואת הריב"ש יש שינוי נוסח במהדורת קה"ת, ושם כותב שחייב ללמוד אפילו מי שהוא למדן אפילו אם אין לו דביקות מהלימוד, כי ביטול זמן יותר גרוע מאי דביקות שבלמוד. ובתוך הדברים כותב: "ובודאי אם הי' יכול להתבונן בפלא חכמת התורה, וכח הבורא בכל הנבראים היה מכיר שחסד הבו"ת ושפעו תמיד לא ישבותו והיה מדבק בו באהבה גמורה וכפוף לרצונו ולעבודתו ולמסור נר"נ לקדושת שמו ולייחד מעשיו רק לשמו ית' בלי שיתוף כלל כמו שעשו החסידים הראשונים שלא היתה מחשבתם דבוקה רק בו ית' היה טוב כמו הלימוד ואפשר יותר כמ"ש החסיד בעל חובת הלבבות והגאון בעל של"ה ז"ל: "הדבקות הוא יותר טוב שבעתיים מהלימוד". (ולכאורה צ"ע מה שמציין לחוה"ל, ואולי זה השתלשל מזה שבאחד מכתבי היד הי' כתוב הח' ופיענחו אותו חוה"ל? ויש לחפש אם נמצא עניין זה בחוה"ל)].

והנה מקור יסוד זה הוא בדברי האריז"ל, כפי שהביא החרדים, ברם על קטע זה שבחרדים כותב החיד"א בספרו 'כסא רחמים' על אבות דרב"נ פרק ל"ט בתוספות: "ואגב אומר כי איזה ת"ח בזמנינו לקחו דברים אלו שכתבו משם רבינו האר"י זצ"ל לקרן קיימת ולעמוד ברזל והעלימו עין לדקדק באמרי קדוש, ומריש אמינא כי דברי רבינו האר"י זצ"ל כעת אינו זוכר שכתבם רבינו מהר"ו זצ"ל בשמנה שיערים אך כמדומה לי שהרב עיר וקדיש מהר"א אזכרי ז"ל בס' חרדים כתבם ואפשר דמשם חפר אוכל של"ה ז"ל (כי אין הס' אצלי) איכו השתא אמינא דהרב האר"י ז"ל מיירי בעוסק בתורה לשמה ותורתו אומנתו ושתיים זו חסר"ת בנויות על גבי הסלע גם הרב האר"י ז"ל כתב וידוע דעת ויראת ה". ולכאורה מפקפק בעצם שמועה זו אם היא מדברי האר"י, וכידוע דעת חכמי הספרדים ודעת החיד"א, שכל שאינו מח' שיערים לא קיבלו כאמין ופקפקו בזה.

והנה בפשטות החיד"א מערער על כל שייכותו של הקטע לאר"י גם בענין מעלת הדביקות על הלימוד כי הכל לקוח לכאורה מספר שמצא החרדים בכת"י זה. אך מצאתי מעין ענין זה של מעלת הדבקות על לימוד באחד מן השמונה שיערים, והוא בשער רוח"ק הקדמה א' (מהד' אשלג עמ' עה): "דע כי האיש אשר התחיל ליחד הייחודים הנוגעים ונמנע מלייחדם הנה גורם לו נזק גדול אם יעזוב יום יומיים יעזבוהו ויגרום שאותם הנשמות שרוצים להתדבק באדם יבדלו ויתרחקו ממנו, ואל תאמר שעסק התורה גדול ואין ראוי לבטלו כי ענין הייחודים הנז' הוא גדול מעסק התורה כי הוא מיחד העולמות העליונים ונקרא עסק התורה ויחוד".

הרי מצינו כאן את המושג שייחוד גדול מלימוד התורה. אך צ"ע אם ייחוד היינו דביקות, שבפשטות ייחוד העולמות העליונים בגדר דביקות בה' הוא, שהרי מסיים "שנקרא עסק התורה ויחוד", וא"כ זה חלק מתורה. וצ"ע. וראה מה שהארכתי בביאור המקורות בקובץ 'הערות וביאורים' נ"י. פר' תולדות תשס"ד.

25. 'מאמרי אדה"ז תקס"ג' עמ' נ"ה, שתי נוסחאות. הנוסח השני הובא בשוה"ג.

בו ויקטרג שתדד גם הוא כו' [שמתרגזים שעזב אותם למטה והוא בעצמו עולה]. אמנם התורה הוא המשכות מלמעלה למטה בגילוי אלקות למטה טוב למקטרג ג"כ [כי אדרבה מאיר להם ג"כ שבעסקו בתורה... לכולם הוא מאיר כי תורה אור] ומה איכפת לי' בזה כו' ונמצא לא תמצא הקטרוג בשום צד לא למעלה ולא למטה והוא בן חורין".

וכנראה ברור, שכוונת רבינו על קטרוג המתנגדים נגד אלו העוסקים התפלה באריכות לעומת לומדי התורה שעוסקים בתורה כל יום²⁶.

ואכן מדברי רבינו בכתב הסינגור שכתב בעת מאסרו הראשון בשנת תקנ"ט²⁷, נראה שנושא זה עמד במרכז הקטרוג, אם כי בינתיים לא מצאתי טענה זו במפורש בכתבי הפולמוס, וכך מתאר רבינו את התפתחות מצב התפלה במשך הדורות:

"המנהג הי' בכל ישראל מימי עולם להיות בכל עיר ועיר ב' בתים גדולים לתפלה בה"כ [בית הכנסת] ובה"מ [ובית המדרש] בה"כ להמון עם הטרודים בעסקיהם כל היום ורובם אין יודעי ספר כלל ובה"מ ליודעי ספר להתפלל שם בכוונת הלב באריכות איש כפי יכולת שכלו ולבו²⁸. והנה בספרים שכתבו חכמינו שלפני מאתיים שנה מהיום מפורש שם איך שאז היו מאריכים בתפלת השחר בכל יום ויום ערך ב' שעות ויותר מחמת אריכות כוונה שבלב כנ"ל".

אך אח"כ עמדו אצלינו רבנים שאינם הגונים וקנו או שכרו הרבנות משר העיר בסך מסויים בכל עיר ועיר בכל מלכות פולין כי המלך העלים עין והשרי' בעד בצע כסף נתנו מכתב הנקרא קאנסעש להרב שבכל עיר להיות מושל על כל היהודים שבעירו בכל ענין הנוגע לדתם וגם לדון בדבר שבממון בין איש לרעהו כפי דעתו אף שאינו בקי בדיני' כראוי²⁹, וגם בענין התפלה לא היה רשות להתחיל להתפלל עד שיבא הרב לבה"כ או

26. העיר לי העורך שיחי' שלפי דעתו ברור בוודאות, שאין כוונת אדה"ז כלל להתנגדות החסידות, אלא ביאור מופשט מדוע למעלה מקטרגים ומסטינים על אדם המתפלל ולא על אדם שלומד. אולם לדבריו שאין הדבר משקף כלל את קטגוריות המתנגדים - כל השאלה תמוהה מיסודה: וכי איזו שאלה היא מדוע יש קטרוג על התפלה? הרי פשוט הדבר שמכיון שבתפלה האדם מבקש מהקב"ה למלא בקשתו, הרי פשיטא שאז דוקא הזמן שמגיעים המסטינים לחסום תפילתו שלא יעלה לפני קונם.

ולכן לענ"ד מאמר זה אכן משקף טרוניות המתנגדים וכרגיל אצל אדה"ז שמבאר תופעת המחלוקת למטה על פי מקורן בעולמות עליונים. ראה 'אגרות קדש אדה"ז' עמ' קטז על קטרוגים למעלה הגורמים מחלוקת למטה. והבוחר יבחר.

27. כרם חב"ד ח"ד עמ' 46. מכת"ק של רבינו. וכן ב"אגרות קודש אדה"ז" חלק ב'.

28. בינתיים חפשי ולא מצאתי חלוקת תפקידים זו בין בית כנסת לבית מדרש.

29. על תופעה זו ראה מה שהאריך הר"י מונדשיין ב'כרם חב"ד' ח"ד עמ' 4 ואילך. על החומר שאסף יש להוסיף את קונטרסו של רבי ייבא מאוסטראה, תלמיד הבעש"ט והמגיד ממעזריטש, בשם 'עין משפט' (נדפס בשנת תקמ"ב ובשנת תשנ"ד כנספח לספרו עה"ת מהדורת פאר), ושם לקט מגדולי הדור על נושא זה.

לבה"מ אפי' עד חצי היום³⁰ ואנשי העיר היו מוכרחי[ם] ליתן לו ג"כ כתב רבנות עפ"י ציווי השר שלהם.

הרבנים הנ"ל אשר עמדו עפ"י השר לא רצו להטריח עצמן להתפלל בכוונה כנ"ל וכדי שלא יהיו מבוזים בעיני העם התחילו להשפיל מעלת התפלה ולהגביה מעלת הלימוד בתלמוד ללמוד גם בעת זמן התפלה והיו מתפללי[ם] במרוצה בלי כוונה ולומדי' מיד עם תלמידי[ם] עומק התלמוד בחריפות כדי להראות חכמתם ולהגדיל שמם בארץ ואחריהם נמשכו כל יודעי ספר המתפללי[ם] בבה"מ להתפלל ג"כ במרוצה בלי כוונה כנ"ל מחמת יראתם או חניפותם להרב כי הוא הי' השליט על העם רק מקצת יחידי סגולה בכל דור היו מתפללים באריכות בכוונה והיו נקראים בשם חסידים מימי עולם.

"עד שהי' חסד ה' עלינו והעיר את רוח מלכות הקסרית רוסי' יר"ה למשול ולהתפשט בכל ארץ פולין ובטרם שהומלך שם ממנה מלך האחרון התחילה לירד ממשלת הרבני' הנ"ל מעט מעט עד שכנתחלקה הארץ פולין נפלה ממשלת הרבנים הנ"ל³¹ לגמרי בפרט ברוסי' לבנה שיצאה פקודה נוראה הנקרא אוקאז לבטל הרבני[ם] הנ"ל לגמרי שלא יקנו עוד הרבנים מהשרים ואז נעשו כל העם חפשים ובני חורין במדינתנו רוסי' ויש רשות ויכולת לכל או"א לכל מי שרוצה במדנתנו להאריך בתפלה בין יחיד בין רבים או במקום אחר ואין מוחה במדינתנו".

ובתגובותיו להאשמות אביגדור במאסר השני עונה רבינו בסגנון דומה, אך שם מצינו אף הסבר במהות התפלה המחייבת אריכות³²: "נסיעתם של היהודים אל הרבנים נובעת מכך שעתה הוכפל מספר המשתדלים להתפלל אל ה' ביתר כוונת הלב ועיקרה ורובה של התפלה ותכליתה שלנו כלל היהודים היא במה שמאריכים ברוממות גדולת האל בליקוטי מזמורים ופסוקים מתהלים של דוד המלך ושאר נביאים וכשם שהמלאכים עומדים ומהללים את שם ה' במשך זמן ניכר וכוונת אריכות התפלה ותכליתה שיש לקבוע בלב האדם את אהבת ה' ויראתו וקיום מצוותיו ולענין זה ההכרח להאריך בביאורים היות ורבים אינם בקיאים בפירוש המלות של מזמורי הנביאים אשר רוח ה' דיבר בם ולשם כך נוסעים אל הרבנים לשמוע מפיהם את ביאוריהם ואת דברי תוכחתם ומוסריהם על יראת ה' ואהבתו וזה שתכלית חיי האדם בעוה"ז היא למען תהיה יראת ה' על פניו ניתן לראות בסוף ספר קהלת ששם אומר שלמה החכם באדם סוף דבר הכל נשמע את האלקים ירא ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם - דהיינו שזו היא תכלית בריאת האדם.

"אריכות התפלה בכוונת הלב אינה דבר חדש שנתחדש רק בין אלו המכונים חסידים וכבר היה לעולמים לפני מאתיים שנה ויותר שהיו מתפללים באריכות גדולה עד למאד

30. ויש להעיר מרמ"א או"ח סקכ"ד ס"ג: "אין להמתין על אדם חשוב או גדול שעדיין לא בא".

31. ראה כרם חב"ד שם עמ' 46, שמפרש על מה הדברים אמורים עיי"ש. וראה להלן.

32. שם עמ' 95 תרגום מרוסית.

ומעומקא דלבא אף יותר מן החסידים של עכשיו. וגם ניתן להבין מספרים קדמונים שמנהג זה נמשך והלך, אך אוי ואבוי עד אשר הופיע בפולין דלפנים יותר רבנים מתמיד שקנו או שכרו את משרות הרבנות מיד הפריץ, והמה הם אלו שהחלו להשפיל את כבודה של מסורת אריכות התפלה וקיצורה ככל האפשרי, כיון שלא חפצו ביראת ה' הבאה מאריכות התפלה. והאחרים נמשכו אחריהם על כרחם כיון שלאותם רבנים ניתנה מאת הפריץ תקיפות בכל עניני דת ישראל. והם אפשרו שלא יהיה להם משרדים [בתי כנסת?] [כלומר לאלו שעורכים את התפילות היהודיות] והפחד מרב שכזה אחז בכל היהודים המתגוררים באותה עיירה. אולם גם אז נמצאו אנשים יראי שמים שעל אף הכל המשיכו להאריך בתפילתם בכוונה והם נקראו חסידים [כלומר עושי חסד] ומאז כל הנוהגים בתפילתם נקראים חסידים".

מי הם שהתפללו באריכות בתקופה הקדומה?

רבינו קובע שמאתיים שנה לפני זמנו התפללו באריכות. שני מקורות הוצעו לבאר כוונת רבינו. הצעה אחת³³ על פי איזכור בעוללות אפרים לגנאי³⁴: "משרבו החנפים הצבועים המרמין הבריות ומראים כמה מדות חסידות בנגלה ותוכם מלאו מרמות ותוך לרמות הבריות שיחשבו כי הם חסידי עליון כשרואין אותם מאריכין בתפלה ומנענעין בראשם ויושבים חדר בחדר להחבא כאלו תורתם אומנתם לשם שמים ותכלית כוונתם ידוע למשכילים ולמבינים בתחבולותם וכל מגמתם להשיג יותרת הכבוד"³⁵. ואם כי כאן נדרש לגנאי, אך לפועל אנו רואים כאן מאריכי תפלה בלי קשר לכוונות אריז"ל, שכן בזמנו טרם הי' נפוץ כתבי אריז"ל במקומו.

הצעה אחרת היא שהכוונה לפסק המחבר בשלחנו³⁶. באורח חיים סי' צג פוסק: "ישהה שעה אחת קודם שיקום להתפלל כדי שיכוין לבו למקום ושעה אחת אחר התפלה שלא תהא נראית עליו כמשא".

ויש להוסיף שפסק זה בולט לעין לעומת פסק הטור שכותב שהכוונה ב"שעה אחת" היא לשעה מועטת, ופוסק "ישהה מעט". ואילו המחבר אינו מסייג וכותב "שעה" בלי לפרש "ישהה מעט", ומשמע שמקבל את שיטת רבינו יונה, שהכוונה לשעה ממש³⁷.

33. כרם חב"ד שם עמ' 46 הערה ע"י הרי"מ.

34. ח"ב מאמר רל"ט עמ' ש"י מהדורת ירושלים תשנ"א.

35. על תפילה בארוכה בזמן הרשב"א בפרובנס ראה ב'מנחת קנאות' (בתוך תשובות הרשב"א מהדורת דימטרובסקי ח"א כ"א עמ' שסח): "גדול במעשים גדול בתורה גדול בחסידות הלא תמצאוהו/ שפל רוח וענו מאריך בתפלתו כר' עקיבא בתחנוני/ הושחרו פניו מפני תעניותיו".

36. הערת הרשד"ב ליון שי' ב'אגרות קדש אדה"ז' ח"ב עמ' כה.

37. ראה מג"א סק"א וראה פמ"ג שמחשב אורך התפלה עם פסוקי דזמרא לוקח שעה עיי"ש.

אולם עדיין שתי הצעות צריכות עיון, האם מכאן רואים על חברי קהילה מגובשת שהתפללו באריכות?³⁸ לכאורה מדברי העוללות אפרים נראה להיפך, שזה הי' דבר חריג ויוצר דופן. כמו כן ביחס לפסק השו"ע, הרי אין מכאן ראי' שאכן הפסק קוים בפועל.

יתכן ויש למצוא פתרון חלקי בדברי אדה"ז עצמו שמרמז למקורו. ב'קונטרס אחרון' בסוף התניא מוכיח שוב רבינו את אנ"ש על בעלי תפילות שחוטפים את התפלה³⁹: "זאת עצה היעוצה ותקנה קבועה חוק ולא יעבור עוד ח"ו דהיינו לבחור אנשים קבועים הראויים לזה... שמתפללים מלה במלה בדרך המיצוע בקול ולא מאריכים יותר מדאי ולא מקצרים וחוטפים ח"ו ועליהם מוטל חובה לירד לפני התיבה כל אחד ואחד ביומו אשר יגיע לו ולאסוף אליו סביב סמוך כל המתפללים בקול קצת עכ"פ ולא בלחש ולא חוטפים ח"ו וכמבואר בתקנות ישינות בכמה עיירות ועתה באתי לחדשן ולחזקן ולאמצן בל ימוטו עוד לעולם ועד".

הוא אומר שבתקנות ישנות של כמה עיירות שכבר התבטלו, היו כתוב על תפילה במתינות. אי לזאת מסתבר איפוא שכוונת רבינו לתקנות אלו שנקבעו בפנקסי עיירות ישנות שכבר אינם עוד, ששם היה כתוב על אריכות התפלה⁴⁰.

דברי בעל הפלאה התואמים לדברי רבינו

1234567

דומה לגישת רבינו על אריכות התפלה לעומת לימוד התורה מצינו בדברי הגה"ק רבי פנחס הורוביץ זי"ע בעל ההפלאה. מדבריו נראה בעליל שהוא מדבר על התקפות המתנגדים נגד מאריכי התפלה.

בספרו 'פנים יפות' פר' עקב על הפסוק בכל נפשכם הוא כותב⁴¹: "וי"ל עוד בכל נפשכם קאי על התורה כי היא נקראת ג"כ עבודה וכמ"ש חז"ל (שבת פג, ב) זאת התורה כי ימות באהל אפילו בשעת מיתה לא יפרוש עצמו מן התורה, ונחלקו בזה חז"ל (שם י, א) חד אמר זמן התורה לחוד וזמן תפלה לחוד וראוי להאריך בתפלתו ויש אמרו שאין להניח חיי עולם לעסוק בחי שעה אמנם בזה אמרו (מנחות קי, ב) אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוון לבו לשמים ודעביד כמר עביד ואין להתלונן אלו על אלו ולא כאותן שאינן מתגרים ברשעים ומתגרים באלו באמרם מניחים חיי עולם הלא כבר

38. במיוחד יש לציין לפסק אדה"ז שם, שמחלק בין חסידים ששוהים שעה לעומת אחרים עיי"ש, וממילא בעצמו חולק על פסק השו"ע? מלבד זאת, לא מצאתי רמז (בספר המגיד ובשאר מקורות) שאכן הב"י וישיבתו האריכו בתפלה במיוחד.

39. 'קונטרס אחרון' ד"ה הוכיח תוכיח (תניא עמ' קסג).

40. כידוע, שבתחלת עשורים הראשונים של הת"ר בערך ביערו את כל ספרי פנקסי הקהילות. ורק מעט מזעיר נשארו.

41. מהדורת מישור עמ' ע"א.

אמר ר"י (ברכות כא, א) הלואי שיתפלל אדם כל היום ונראה שטעמו לפי שאמרו (שם ז, ב) שמצוה להתגרות ברשעים שנאמר שומרי תורה יתגרו בם ואם לחשך אדם לומר אל תקנא בעושי עוולה מי שלבו נקפו אומר כן אלא אל תקנא להיות כעושי עולה ואומר אל יקנא לבך בחטאים כי אם ביראת ה' כל היום והוא הראי' שא"א לפרש אל יקנא לבך בחטאים שלא יתגרה בהם מסיפא דקרא כ"א ביראת ה', ונראה דמי שלבו נחפז מפרש סיפא דקרא כ"א ביראת ה' שלא יתגרה בחטאים כ"א באותן שמאריכין בתפלה, אבל האמת אינו כן כמ"ש ר"י הלואי שיתפלל אדם כל היום, ואמרו עוד בחסידים הראשונים שהצליחו בתורתם".

על רקע זה אכן מובנים דברי רבינו הזקן בעל התניא במכתבו לבעל ההפלאה שבו מזכיר רבינו גישתו לתפלה כגישה ששניהם קיבלו מהמגיד⁴²: "ומקרב נתקרב לאנ"ש דורשי ה' החפצים לעבדו באמת לאמיתו בעבודה שבלב זו תפלה מעומקא דלבא בכל הדרך אשר הורנו רבינו הגדול המ"מ הנ"ל נ"ע".

כדברי בעל ההפלאה מצינו גם אצל אחיו הרה"ק רבי שמעלקא ניקלשבורג זי"ע המתאר את אריכות התפילה אצל חסידים⁴³: "ואם אמנם מאריכים בתפלה בכל כחם ומפזזין ומכרכרין".

דברי 'אור המאיר' על תפילה במתינות

בספר 'אור המאיר' להרה"ק רבי זאב וואלף מזיטאמיר נ"ע, מתלמידיו הגדולים של המגיד ממעזריטש נ"ע, יש הרבה הדרכות באופי התפלה⁴⁴. יסוד גדול בדבריו שהצעקה

42. 'אגרות קדש אדה"ז' עמ' קיד.

43. מכתבו בחסו"מ ח"א עמ' 87, ציין לשם הרי"מ בכרם חב"ד שם.

44. ראה לדוגמא דברים יסודיים ב'אור המאיר' רמזי בלק עמ' קכז: "עתה בדורותינו שנתמעטו הלבבות ואין אתנו יודע עד מה איכות הכוונות על ברורה להשוות מדותיו בהתעוררות והתלהבות בתפלה ממש שוה בדומה אחד אל כוונת התפלה כל אחד במקומה הראוי לה לפעמים מעורר לבו בקרבו בהתלהבות גדול כמעט כלות הנפש שאינו מרגיש בעולם שום תנועה ומקושר עם רמ"ח אבריו ושס"ה גידיו אליו יתברך וידע נאמנה שאז הוא עיקר היחוד הראוי להיות בפסוק שמע ישראל מתרמי לו עתה תיכף בהתחלת התפלה בבואו לפסוק שמע ישראל כבר כלה ונפסק אותן המוחין והכל מי שרוצה לגשת אל עבודה שבלב זו תפלה היא לבו תמים עם ה' להתבונן המעוז שכלו וירגיש במוחין באיזה מקום של התפלה הן בתחלה או באמצע או בסוף כשנופלת התלהבות והתעוררות בעוצם ובחוזק להוציא דבורים בדחילו ורחימו ולהיות כמעט כלות נפשו שם שם לו חוק ומשפט עיקר בחינת יחודו של תפלתו לערכו ושם כלין המוחין ולכן אומר שארית התפלה שלא בהתאמצות כמקודם להיות עיקר בחינת היחוד המוטל עליו לעשות כבר כלה אצלו וכל זאת תולה בפרטי הדעות כל אחד ואחד מישראל לערך מוחין ובחינת אחיזת נשמתו בעולמות עליונים, הגם שלפי סדר המדריגות מהראוי להיות עיקר היחוד במסירת נפש בשמע זהו בכלליות כל העולמות וכללות הדורות אמנם בפרטיות נפשות בית ישראל בחינת יחודו תולה לעומת מוחין החזק או הרפה ולערך אחיזת נשמתו כמובו מתרמי בחינת יחוד תפלתו אימתי שנתעורר בהתלהבות אל בדחילו ורחימו ואימת שכלין אצלו המוחין".

והקול חייבים להזדהות עם הכוונה, ואם לאו הרי זו צעקה ריקנית. בדרוש שנביא קטע ממנו להלן מאריך בענין, ובתוך דבריו גם מדבר מענין אריכות וקיצור בתפלה.

אור המאיר דרוש לראש השנה⁴⁵: "אל ימהר להוציא דיבור כהמון עם שמרבים דברים בתורה ותפלה וכמעט רגע נשכח מלוח לבם ואינם זוכרים אפילו תיבה אחת מה שאמרו כי לא הלבישו מחשבה בדבוריהם לאפוקי אישים המשכילים אינם ממהרים להוציא הדבור לפני אלהים עד שמתבוננים תחלה בפנימיות מחשבתם אם להוציא הדבור אם לאו".

מהירות התפלה מפני פחד מחשבות זרות

לעומת גישה זו האמורה לעיל, מצינו דוקא בחסידות גישה הפוכה באופן קיצוני. שחייבים למהר בתפלה עד כמה שאפשר. הסיבה לגישה זו היא כי רק באמצעות מהירות התפלה אפשר אדם להגן עצמו ממחשבות זרות הפוגעות בתפלה. הרבה עדות חסידים נהגו כך בפועל כפי שאביא בהמשך. מקור הדבר הוא בדברי הבעש"ט עצמו, אכן בדבריו קיימות סתירות שקשה לי לפתור את כולן.

ומעניין מאד, שבעוד שלפי גישת המאריכים, ההבדל הוא בין דורות הראשונים שהיו קדושים וממילא אינם זקוקים להאריך בתפלה, לעומת דורות אלו דלי הדעה ובעל נפשות קטנות שזקוקים להרבה זמן בכדי לפעול על עצמם, הרי לפי גישת המקצרים ההיפך הוא הנכון: אנשים קטני הדעת ונמוכי קומה רוחנית חשופים לסכנות המחשבות הזרות האורבות להם כל הזמן, ואין להם ברירה רק למהר בתפלה, לעומת גדולי הנפש ובעלי שיעור קומה שיכולים להאריך כי אין הם חסינים יותר ממחשבות זרות.

ב'דברי משה' פרשת בא, להרה"ק רבי משה בר דן שהם מדולינא, תלמיד הבעש"ט, מביא בשם הבעש"ט⁴⁶:

"והנה שמעתי מפי קדשו של מורי החסיד האלקי הרב הבעש"ט ז"ל, שהזהיר על הזריזות והמהירות בעסק התפילה לאנשים כערכו, כדי להינצל ממחשבות-זרות. ואמר בשם גיסו הרב החסיד מ' גרשון קוטבר ז"ל שאמר משל יפה על האנשים שאינם שוהים א"ע בזה שאינם מרגישים כלל בתפלתם אם היה במחשבה זרה אם לאו. ואמר משל כי היה דרך אחד מסוכן מאד והוא שהיה צריך לילך דרך יער שהיה שם מחבואות של גזלנים ושודדים שהיו מצפים לאיזה עובר ושב ואז קמו ממחבואיהם וגזלו וחמסו וטרפו ועושה בו פצעים וחבורות וכל מי שהיה מוכרח לילך דרך היער היה מהלך במרוצה גדולה מאד שלא יהיה להחורשים פנאי לילך ולבא אליו ממחבואם שיושבים בו. פעם אחד נסעו שני אנשים בחבורה אחת והיה אחד מהם שתוי שיכור מאד והשני לא כן היה כדרך כל הארץ

45. מהדורת ירושלים תשנ"ה עמ' רמז.

46. מהדורת נחלת צבי תשס"ב עמ' קצד-ה.

והנה בנסעם דרך היער אז זה שהיה שלם בשכלו נסע במהירות גדול עד שעבר בשלום את היער הזה בלי פגע. וחבירו השני השיכור הלך לאט לאט פסיעה אחר פסיעה והרוצחים היו טורפים אותו והכו בו ועשו לו חבורות ופצעים והוא לא הרגיש בדבר כלל מחמת שכרותו הגדול. ואח"ז פגעו זה בזה ועמד הראשון והתמיה עצמו על זה השני ושאל אותו איך נצלת שלא המיתו אותך בהכאות גדולות שעשו לך. והשני השיכור היה מתמיה א"ע על תמיהתו של זה ואמר שאינו יודע שום דבר שעשו לו כי לדעתו הלך בשלום בלי פגע עד שהראשון הראה לו במראה את הפצעים והחבורות והוא נשאר בתמיהתו ואינו זוכר כלל והנמשל מובן מעצמו שלא נאריך בדבר".

עם זאת, הרי בפרשת בשלח כותב, שאין הדברים לעיל אמורים אלא בפשוטי המון, אולם ביחס לצדיקים אין להם לפחוד ביער התפלה⁴⁷:

"אך כל הפחד הזה הוא לאנשים כערכו אשר לא נזככה נפשם עדיין מהחומריות; אמנם אנשים צדיקים שכבר נזככו מחומריותם וכל עבודתם ותפילתם נעשות בהתפשטות הגשמיות, להם אין שום פחד בעבודתם שמא יבואו לידי איזו מחשבה שתבלבלם מדביקותם, ואדרבה, כל מה שמאריכים בעבודתם ותפילתם מגיעים להזדככות יותר ועולים עי"ז ממדריגה למדריגה, וכמשה רבינו ע"ה שהיה מאריך בתפילתו שהתפלל על ישראל.

"וכך מצינו גם ביציאת מצרים, שאף כי נעשתה בחיפזון כנ"ל, וגם צידה לא עשו להם ולא נתנו דעתם לזה ברוב חפזונם, אך מרים הנביאה - שזיככה את גפשה עד שהגיעה למעלת הנבואה - היא לא נצרכה לחיפזון ולקחה עמה את התוף, שידעה שתצטרך לו לשירת הגאולה (וכן עשו הנשים אחריה, אף שלא ידעו את טעם הדבר)".

מאידך בצוואת הריב"ש⁴⁸ כתוב:

"צריך לילך ממדריגה למדריגה בתפלה שלא יפסיד כל כחו בתחלת התפלה רק יתחיל במתון ובאמצע התפלה ידבק עצמו בדביקות גדולה אז יהיה יכול לומר אפילו במרוצה התיבות של התפלה". ובסימן אחר: "פעמים יכול לומר התפלה במהירות מאד מחמת שבוער בלבו אהבת השם מאד והתיבות יוצאים מפיו מעצמם".

נמצינו למדים נקודה הפוכה: שהתפלה במהירות שייכת דוקא לבעלי דרגה גבוהה. ואילו בתחילת העבודה יש להתפלל במתינות! ואכן מצינו מסורת חסידית המספרת⁴⁹: "רבינו הקדוש הבעש"ט נבג"מ היה מנהגו להאריך מאוד בתפלת שמונה עשרה ועמד

47. עמ' קעו-קעז.

48. סי' לב וסי' לו.

49. בספר 'התגלות הצדיקים' לר' שלמה גבריאלי ראיזנטאל מהד' ירושלים תשי"ט עמ' כט.

בשמונה עשרה כמה שעות". כמו כן על המגיד ממעזריטש נמסר שהתפלל באריכות⁵⁰ "הרב המגיד היה שוהה בתפלתו כמה שעות...". והדבר צריך תלמוד.

ברכת התפלה בנשימה אחת

מקבילה מאלפת לעצת הבעש"ט אנו מוצאים במקור לא חסידי⁵¹. ב'יוסף אומץ' להחיד"א סימן א הוא מביא: "ראיתי להרב עיר וקדיש מוהר"ר אליעזר נחמן פואה ז"ל בספר גרן ארנן כ"י פרשת ואתחנן וז"ל בקצור, צריך לכון בתפילה פירוש המלות ואשר הוא עומד לפני המלך ולעשות תקון התמידין ולכון אל סוד התפלה והמכון בזה אינם באים לו מחשבות זרות כי במקום קדש הסטרא אחרא עומדת מרחוק, והתקון לכל אדם שיאמר כל ברכה בנשימה אחת ולא ינשים בתוכה עכ"ל בקיצור. וכן שמעתי משם הרב הגדול ח"ק מהר"ר יוסף קובו ז"ל אב"ד מק"ק שלוניקי בדור שלפני פנינו שהרוצה לינצל ממחשבות יאמר כל ברכה בנשימה אחת".

האם תפילות החסידים מהירה מדאי?

לפועל אנו מוצאים שאכן כך נהגו חסידים עד שנהי' מציאות רווחת בין שדרות החסידים שחסידים מתפללים במהירות רבה אף יותר מתפילות 'בעל בתיות'. עדות לכך אנו שומעים בספר של חסיד שהתמודד בעימות בין תפילות איטיות של אנשי העולם לבין תפילות מהירות של חסידים.

בשפתי צדיקים⁵² לרבי יהושע העשיל רימנאב תלמידם של הרה"ק רבי מענדיל מרימנאב והרה"ק בעל אוהב ישראל מאפטא, כותב: "דרך האנשים פשוטים להאריך ומתפללים בנחת מלה במלה כדי שיבינו פירוש המלות כמבואר בשלחן ערוך אורח חיים (סי' צח ס"א). ודרך החסידים ואנשי מעשה הוא להיפוך שמתפללים במרוצה ומהירות באמרם שהאריכות מביא אותם לעצלות ולמחשבות זרות. ואף כי באמת שניהם שווים לטובה לפני השי"ת כי כונתם לשם שמים. עם כל זה דרך האנשים הפשוטים להתרעם על החסידים בדבר זה, וכן שמעתי אומרים, עתידים החסידים ליתן הדין מה שעושים התפילה לחק קבוע ולמשא כבדה, וזהו שכתוב⁵³ כי חק לישראל הוא משפט לאלקי יעקב. ר"ל מה שעושים הגדולים את תפילתם כמו חק, זה הוא משפט לאלקי יעקב, שאותן המכונים בשם יעקב

50. מובא בהוספות לספר 'מגיד דבריו ליעקב' מהד' קהת עמ' טז אות סב מספר 'גנזי נסתרות אור נערב' עמ' כא.

51. אולם יש לעיין אם יתכן לחלק בין נשימה אחת למהירות התפלה? וצ"ע.

52. פרשת אמור (הספר כבר ה' מוכן לדפוס ע"י המחבר בשנת תקצ"ג, אך נדפס לפועל בפרעמישלא בתרמ"ג). במהדורת מישור תש"ס עמ' קסג.

53. תהלים פא. ה.

אינם מסכימים עמהם ואומרים שעתידים ליתן דין ומשפט על זה, אבל באמת אחד המרבה ואחד הממעט ובלבד שיכוין לבו לשמים".

עדות והתמודדות של חסיד כפול: קוצק וחב"ד

עדות מרתקת של חסיד כפול, חסיד קוצק מחד וחסיד חב"ד מאידך המתמודד וקרוע בשתי הגישות. בספר 'יד אבי שלום'⁵⁴ לרבי מאיר צבי שו"ב זאמושטין, חסידים של הרה"ק רבי מנחם מענדל אדמו"ר מקאצק ושל כ"ק אדמו"ר הצמח צדק מלויבאוויטש, כותב ב'שער התפלה'⁵⁵: "טעם על מהירות התפלה בדיבור המריץ שיש בני אדם מגדולי החסידים שאומרים תיבות התפלה לאט לאט ובניגון ובדיקות כדרך חב"ד ויש מחסידים וצדיקים שחוטפים וממהרים בתיבות התפלה וכמעט שמדלגים איזה תיבות מפני המהירות. אכן יש לצדד לזכות על הצדיקים ועל החסידים כי ידוע (מספר הזוהר הקדוש) שקורא שעת צלותא שעת קרבא⁵⁶ והנה למשל מי שהולך ביער במקום סכנה וזה ההולך לא ילך לאט כי אם במהירות גדול כאיש ההולך וירא לנפשו מסכנת הדרך כמו כן ענין התפלה במהירות וביראה גדולה מאד מהמקטריגים ומבלבלין המוחין בתפלה. וע"כ עושין רק ההכנה קודם התפלה בנחת ובישוב הדעת והתפלה בעצמה אומרים במהירות גדול כנ"ל.

אכן מי שמעמיק עצמו בהתבוננות ומתפלל בכונת התפלה בכל תיבה אינו ירא ואינו שומע בלבול החיצונים כמו"ש שומר מצוה לא ידע דבר רע (קהלת ח, ה) וכמדומה שזהו כוונת הרז"ל באמרם (ברכות ו, ב) כל הקובע מקום לתפלתו ר"ל שמתפלל עבור גלות השכינה הנקרא מקום מקומו של עולם אזי אלהי אברהם בעזרו כפי הכנתו בזה ואינו ירא מהמסטינים ויזרז כגבור חלציו ובכונת האמת מגרש אותם מארצו הוא הארציות שבאדם ועל זה נאמר (תהלים פט, כ) שויתי עזר על גבור.

עוד טעם לשבח על מנהגי החסידים לחטוף מלות התפלה. למשל מאיש אשר מדבר לפני השלטון גדול ונורא אשר בעת דיבורו אין לו פנאי להתישב כי אם במהרה ידבר כמו איש המשתגע מגודל פחדו ואימתו אשר תבעתוהו וכמה פעמים מוכרח לחזור הדברים בעצמו מקודם בואו אל השלטון שיהיו מורגלים בפיו ובל יכשל בהם כ"א לדבר במהירות הלשון וק"ו בן בנו של ק"ו לפני מלך גדול והנורא אשר מלא כל הארץ כבודו עליו ורואה במעשיו ובתפלתו איך לא יתמלא אימה ורתת ורוחו קצרה ודיבורו מהרה. אכן זאת רק לצדיקים ואנשי מעשה אבל אנשים כערכינו טוב ויפה להתפלל ולכוון פירוש המלות ולא עליהם נאמר מאמר רז"ל (מדרש שה"ש פ"ב פ"ד) פסוק הביאני ודגלו עלי אהבה כי אם על הצדיקים ועל החסידים שיש בהם אהבת ויראת ה'.

54. נדפס לראשונה בשנת תרמ"ב, ולאחרונה אשדוד תשס"ג.

55. עמ' מא.

56. ראה זח"א רמ, ב. וראה המצויין במר"מ בלקו"ת לאדה"ז תצא לה, ג.

“אחרי כל הצטדקות מהירות אינה משובחת”

אך למרות שהוא מגין על מהירות בתפילה, הוא מסתייג למעשה מגישה זו: “אחרי כל ההצטדקות אעפ”כ התפלה במהירות אינה משובחת כי ענין התפלה עיקרה התבוננות איך שהיו יחיד והוא ברצונו עשה ופעל כל הנבראים מדומם חי מדבר ומאחד אותם וזהו שמו הנקרא אחד ושליט בהם כרצונו וע”כ ראוי ונכון להודות לשמו ולעבדו בביטול גמור והוא ביטול במציאות וכל זה מעורר אדם את עצמו בפסוקי התפלה כדומה (תהלים קה, ג) ישמח לב מבקשי ה’. לא הניח לאיש לעשקם כו’ (ד”ה א, טז, כא) כי כל אלהי העמים אלילים (שם כו). ישמחו השמים ותגל הארץ כו’ ה’ מלך כו’ והוא עשנו ולא אנחנו כו’ ולו קרי ולא כתיב ע”ש כי גדול הויה מכל אלהים (שמות יח, יא) ר”ל כוחות המשוטטים בעולם ישמח ישראל בעושיו (תהלים קמט, ב) וכדומה. וכשאדם מתבונן בזה יגיע לו הזזה לעבודת ה’. אמנם כל זה אם יטה אזנו לשמוע מה שמוציא מפיו אכן כשמריץ בפיו במהירות הדיבור עד שאין לו עת להתבונן בהדברים אזי לא יטעום התיבות ברעיונו ולא שום עריבות ומתיקות”.

סיפורי חסידים על וויכוחי הגישות

ונסיים בסיפורים המסופרים בין החסידים על וויכוחי חסידים וצדיקים בין שתי גישות אלו, המשקפים פיצולים והבדלים שניסרו בחלל החסידות במשך⁵⁷: “הרבי מלובלין (החזנה) שאל פעם ליהודי הקדוש, יהודי חביבי למה הוא “חוטף” תיבות התפלה? השיבו היהודי: מפני שהתיבות חביבות וערבות עלי מאד עד שחשקה נפשי למהר ולבלוע אותן. אמר לו הרבי: ואנו אין אנו חושקים בתיבות התפלה? תיבות התפלה של הרבי - השיבו היהודי - הן רשפי אש וקשה לחוטפן”.

סיפור אחר המשקף פילוג זה: “הרב הקדוש מרוזין היה נוהג להאריך בתפלה והרב הקדוש מבעלזא היה מתפלל במרוצה ובמהירות⁵⁸—ואמר אחד הצדיקים שלשניהם היו תיבות התפלה חביבות ויקרות מאד אלא שהרוזיני לגודל החביבות לא הי’ יכול להיפרד

57. הסיפורים דלהלן מובאים ב’סיפורי חסידים’ להרב ש”י זיין זצ”ל על פרשיות לפרשת עקב (עמ’ 45 אות 460 ובעמ’ 454 אות 464 ואות 465).

58. עדות מעניינת על מהירות התפלה בבעלזא ב’תשע שיערים למסתורי החסידות’ (באנגלית מהדורת ארנסון עמ’ 9) המחבר ז’ורי לנגר שהגיע מבית חפשי בפראג, חזר בתשובה ונהפך לחסיד בעלזא, העיד בעצמו מה שראה בבעלזא אצל הרה”ק רבי ישכר דוב מבעלזא זי”ע: “בימי חול בבעלזא לא מתפללים עד חצות כאשר הרבי נכנס בבית מדרש עם בניו... תפילת החול שבמקומות אחרים לוקח שעה נגמרת כמעט באופן נסי בחמש עשרה או עשרים דקות? המהירות חיונית מכיון ש’דבר אחר אינו יכול לחדור מבעד לגדר אם הקרשים הדוקים היטב’. במלים אחרות מחשבות זרות אינן יכולות להתגנב בתפלה אם התיבות נאמרות במהירות בלי הפסקות”.

[עוד בענין תפילה במהירות ראה בספר שארית ישראל להרה”ק רבי ישראל דוב מוילעדניק, מהדו’ אור ישראל, עמ’ פג: “השולח אמרתו ארץ עד מהרה ירוץ דברו. הפירוש הוא (השולח) מלשון הפשטה, אמרתו הוא

בנקל מהתיבות והאריך בהן ואילו הצדיק מבעלזא מרוב תשוקתו להתפלה לא היה יכול להתאפק מלחטוף האותיות והתיבות היקרות בחפזון גדול כדי לזכות בהן מהר.

סיפור נוסף: "חסידי חב"ד דרכם כידוע להאריך הרבה בתפלה ולהתבונן ולהתעמק בשעת התפלה בעניני חסידות השייכים לתפלה וכדומה; אבל חסידי פולין להיפוך דרכם להתפלל בהתלהבות אבל במרוצה וחפזון. פעם אחת נזדמנו יחד שני חסידים אחד חסיד חב"ד ואחד חסיד פולין. נתגלגלה השיחה ביניהם על ענין זה. אמר חסיד הפולני: אמשול לך משל למה הדבר דומה: לאחד שגדר גדר מסביב לגינתו בשביל שלא יכנסו לתוכה "דברים אחרים". אם יגדור בקנים רצופים מבלי שיתן ריווח בין קנה לקנה אזי ישיג את מטרתו, אבל אם יתן ריווח בין הדביקים אין תועלת בהגדר. כי ה"דברים אחרים" ייכנסו בעד החללים שביניהם...

השיב לו חסיד חב"ד: אמנם צדקת, אבל במה דברים אמורים, כשהדברים אחרים עדיין לא נכנסו לתוך הגינה. אולם אם הם כבר נמצאים בגינה ויש צורך לגרשם ולהוציאם משם אז אם יעשה את הגדר סמיכה ורצופה מבלי ריווח הרי לעולם לא יכלו לצאת מתוך הגינה..."

מלשון לבוש כידוע. והפירוש הוא שמפשיט לבושי הגשמיות שלו, שיש לו הזדככות החומר, אז עד מהרה ירוץ דברו, שיוכל לאמר ולדבר דברי התפילה במהירות. המערכת].